

<https://doi.org/10.52387/1811-5470.2023.2.02>
 CZU: 37.01

TIMPUL ÎN EDUCAȚIE¹

Victor ȚVIRCUN,

doctor habilitat, profesor universitar,

Institutul de Cercetare, Inovare și Transfer Tehnologic
 al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

ORCID iD: 0000-0003-3259-7692

Rezumat. *Educația, ca și alte sfere de activitate socială, își construiește propriul timp, propria durată, propriul cadru de mobilitate. Totodată, fiind produsă în timp ea, la rândul său, devine producător, facilitator, incitator de procese. Conceptele de timp și înțelegere a timpului iau naștere din temporalitate. Fenomenul educației contemporane constă în aceea, că ea dobândește conținut și sens datorită unei instanțe supratemporale, rezultată din diferite raporturi, care se încadrează în pluralitatea temporală, acumulările teoretico-practice generând organizări complexe dintre trecut-prezent-viitor. Prezent articol este dedicat problemei timpului în educație.*

Cuvinte-cheie: *Educația, pedagogie, timpul trecut-prezent-viitor.*

TIME IN EDUCATION

Abstract. *Education, like other spheres of social activity, builds its own time, its own duration, its own framework of mobility. At the same time, being produced over time, it, in turn, becomes a producer, facilitator, instigator of processes. The concepts of time and the understanding of time arise from temporality. The phenomenon of contemporary education consists in the fact that it acquires content and meaning thanks to a supratemporal instance, resulting from different relationships, which fall within the temporal plurality, the theoretical-practical accumulations generating complex organizations between past-present-future. This article is dedicated to the problem of time in education.*

Keywords: *Education, pedagogy, past-present-future time.*

Omul, ca atare, posedă un trecut și cucerește un viitor, adică se raportează la un orizont temporal cu ajutorul căruia acțiunea prezentă dobândește conținut și sens. Diversitatea concepțiilor cu privire la timp și maniera de a pune în discuție acest concept ilustrează multitudinea aspectelor legate de timp și diversitatea operațiilor în care este implicat [6, p. 27]. Noțiunea de timp este expresia unei coordonări între mai multe schimbări reale sau posibile, în concordanță cu o instanță generatoare de semnificații sau cu un anumit program dinainte stabilit. *Pluralitatea temporală* cuprinde o arhitectonică destul de complicată, alcătuită din straturi, etaje, secvențe, cele inferioare condiționându-le pe cele superioare, acumulările și reordonările generând interferențe dintre cele mai complicate, organizări ce pot merge către concretizări dintre cele mai paradoxale (trecutul ce invadează prezentul, viitorul ce se edifică încă din prezent, prezentul care nu mai trece etc.) [*Ibidem*, p. 30].

După cum se știe, activitatea socială, de producție și de orice altă natură a omului, întreaga sa evoluție ca individ se desfășoară în timp. În nici o altă peri-

oadă istorică însă atenția n-a fost îndreptată atât de pregnant spre problemele timpului ca în zilele noastre și aceasta, probabil, deoarece niciodată timpul fizic n-a părut a fi mai prețios, mai „neîncăpător”, iar instrumentele necesare pentru a-i dezvălui tainele și pentru a-l stăpâni n-au fost mai multe și mai eficiente ca astăzi [Apud 12, p.11]. Un loc deosebit ocupă timpul și în educație, care se raportează la coordonatele temporale, deoarece orice proiect formativ, după opinia lui C. Cucuș, presupune o modelare și o supunere a duratelor, *o luptă cu timpul*, cu vremurile, cu istoria. Devenirea preconizată de educație înseamnă nu numai schimbare a unor proprietăți interioare, personale, ci și o gestionare inteligentă a unor surse date. Timpul e un bun exemplu. Timpul este intrinsec legat de propria noastră existență. Dar timpul este evanescent, *nu are un contur precis*, nu posedă materialitatea fiecărui obiect [6, p 9]. Iar consumul de timp devine un semn al statutului, al puterii, al distincției și diferenței față de ceilalți [*Ibidem*, p 17].

Timpul este o dimensiune în care evenimentele pot fi ordonate din trecut, trecând prin prezent și

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului *Fundamentarea paradigmei de profesionalizare a cadrelor didactice în contextul provocărilor societale*. Cifru 20.80009.0807.45.

orientate spre viitor (The American Heritage Dictionary of the English Language) și, de asemenea, o măsură a duratei evenimentelor și a intervalelor dintre acestea. Acest concept a fost un subiect major de studiu al religiilor și filosofiilor înainte de a fi studiat în domeniul științelor și, evident, al științelor educației, dar definirea lui într-o manieră aplicabilă tuturor domeniilor nu a fost posibilă până azi, acest fapt explicând multitudinea de definiții invocate; timpul este inclus, definit de unitățile de măsură specifice unei multitudini de preocupări actuale ca afacerile, industriile, economia, sportul, științele, muzica și dansul etc. [Apud 12, p.7]. Timpul presupune și o accepțiune socială, având o valoare economică exprimată prin sintagma „timpul înseamnă bani” („time is money”), dar și o valoare personală, determinată de conștiința limitelor fiecărei zile și a vieții în ansamblul ei.

Timpul a fost cercetat din cele mai vechi timpuri de filosofi: Platon, Aristotel, I. Kant și oameni de știință, care au încercat să conceptualizeze și să analizeze timpul sub aspecte și în etape diferite. Încă din Antichitate, atât în filosofia greacă cât și a Indiei, natura timpului a prezentat un interes deosebit. Noțiunea de timp este abordată într-o *viziune cíclică* a timpului, numita Kalachakra (*roată a timpului*), în care se repetă timpurile peste viața infinită a universului, cuplată cu o credință într-un ciclu, fără sfârșit, de renașteri și reîncarnări ale indivizilor. În secolul al V-lea î.Hr. Parmenide credea că realitatea se limitează la ceea ce există *aici și acum*, iar trecutul și viitorul sunt ireale și imaginare. Heraclitus, pe de altă parte, a crezut ferm că fluxul de timp este real [Apud 8].

În acest cadru referențial, G. Mialaret afirmă că mulți filosofi au acordat timpului atenție, începând cu Aristotel, sfântul Augustin, Im. Kant – pentru care timpul este o formă a sensibilității – Descartes, Bergson, Husserl, Russell, Bachelard, Serres, Ardoino, Kundera, Pascal – care a afirmat că timpul este un cuvânt primitiv, greu definibil [23].

O viziune aparte o identificăm la Aristotel, care a explicat timpul ca un atribut al mișcării, ca ceva care nu există pe cont propriu, ci este relativ la mișcările lucrurilor. El a numit timpul „numărarea mișcării continue” sau „numărul de schimbări în ceea ce privește înainte și după”. Aristotel a susținut că timpul este în esență o măsură a schimbării și, prin urmare, nu poate exista fără nici o succesiune sau schimbare, și de asemenea necesită prezența unui suflet capabil să „numereze” mișcarea. Teologul creștin Augustin se întreabă „Ce este timpul?” ca să răspundă „Dacă nu mă întreabă nimeni, știu; dacă doresc

să-i explic acelui care întreabă, nu știu”. Fiecărei dimensiuni temporale îi corespunde o *dimensiune a sufletului*: **trecutului** îi corespunde **memoria**, **prezentului** îi corespunde **atenția**, iar **viitorului** îi corespunde **așteptarea**. Pentru Augustin, timpul real este numai prezentul. Din cele trei momente ale timpului, doar unul singur ne este dat realmente, unul singur poate fi trăit/ experimentat efectiv: *prezentul* [Apud 8].

Conform lui Newton, **timpul absolut** există independent de orice perceptor, progresează într-un ritm consistent în tot universul, este imperceptibil și poate fi înțeles doar matematic. Timpul este, prin urmare, o entitate în sine și noi (și toate obiectele din univers) doar „o ocupăm” temporar. Cu toate acestea, ca oameni simpli, suntem capabili doar să percepem ceea ce el numea **timp relativ**, care este o măsură a obiectelor percepute în mișcare (cum ar fi Luna sau Soarele), din care deducem trecerea timpului [Apud 8].

Viziunea antirealistă a timpului, reprezentată de G. Leibniz, susține că acesta este doar un concept intelectual convenabil (cum ar fi spațiul și numărul), care ne permite să urmărim și să comparăm evenimentele. Astfel, timpul încetează să aibă vreun înțeles dacă nu există obiecte cu care poate interacționa sau care se leagă (din acest motiv această viziune este cunoscută și ca **timp relațional**), astfel încât, într-un sens foarte real, evenimentele care au loc în realitate să fie timp. Cu siguranță, timpul pare a fi un concept foarte abstract: dacă încercăm să ne gândim la un moment dat, la un eveniment care s-a întâmplat în acel moment; nu putem să îndreptăm sau chiar să descriem momentul în sine. Conform acestei concepții, timpul (și spațiul) sunt doar produsul felului în care ne reprezentăm lucrurile pentru noi înșine, pentru că suntem capabili doar să cunoaștem obiectele și evenimentele așa cum ne apar [*Ibidem*].

După Im. Kant, temporalitatea nu ține de spontaneitatea Eului, ci i se asociază într-un mod enigmatic, este aidoma unei plase care însoțește pretutindeni identitatea de sine a acestuia și-i conferă concretețe. Temporalitatea provine din afara Eului, dar Eul uman pare a nu putea fi fără ea. Și aici nu este vorba de o imposibilitate faptică, ci de una esențială, care ține de ceea ce este însuși Eul uman. Kant a încercat să soluționeze caracterul enigmatic al timpului **contopind timpul cu gândirea**, făcând din timp o „intuiție a priori”. Avem, așadar, două premise fundamentale ale criticismului kantian: faptul că gândirea se originează într-un Eu și aceea că Eul se asociază cu temporalitatea. Aceste

două condiții sunt piesele ultime ale activității de gândire [Apud 1].

Im. Kant descrie succint procesul categorial al unității: atunci când trec de la un moment la altul al timpului, **eu produc unități**, altfel spus devin conștient că în marea lipsită de orice conținut al posibilului Eu originar răsar elemente distincte, separate, pe care nu știu cum să le înțeleg, dar de care sunt cât se poate de conștient. Deși timpul ca intuiție, ca simplă curgere pură este un continuu (nicăieri noi neputând indica o breșă în interiorul acestuia), simpla conștientizare a acestei curgeri impune atenției noastre aspecte oarecum calitativ diferite în interiorul ei (momentul actual, prezentul, și momentul tocmai scurs, trecutul), aspecte pe care le distingem tot atât de clar ca și cum distingem o senzație de alta, caldul de rece. De altfel, la acest nivel gândirea este o formă de simțire și simțirea una de înțelegere: tocmai pentru că timpul este „simțit”, el este pentru Kant o **formă de intuiție** (intuiția fiind o caracteristică a sensibilității, iar nu a gândirii), însă, întrucât nu are un obiect la care să se raporteze, așa cum se petrec lucrurile cu intuiția empirică, obișnuită, în care a intui un obiect înseamnă a-l privi, a-l avea dat în preajmă, timpul pare să se ridice la puritatea gândirii [Apud 1].

La sfârșitul secolului al 19-lea, E. R. Kelley (ER Clay) introduce conceptul de „**prezent înșelător**”. El a văzut prezentul drept doar cea mai recentă parte a trecutului. Psihologul și filosoful W. James, a dezvoltat ideea, descriind prezentul ca fiind „durata scurtă a căreia suntem imediat și încontinuu de sensibili”. Dacă o secvență de evenimente are loc pe o perioadă suficient de scurtă a timpului fizic, este posibil să le simțim simultan în timp percepționat sau psihologic, dar ele totuși au loc într-o perioadă scurtă de timp fizic. Într-o oarecare măsură, percepem evenimentele ca fiind prezente, deși sunt de fapt trecute.

Fenomenologul M. Heidegger a concluzionat că nu există în timp, dar într-un mod foarte real *suntem timp* și întregul concept al timpului este inseparabil de experiența umană. De asemenea, el a menționat că, pentru că putem permite ca *trecutul să existe în prezent* prin memorie și chiar să permită existența unui *potențial viitor în viitor*, atunci nu suntem blocați în timp simplu sau secvențial liniar [Apud 8].

McTaggart (1908) a argumentat că timpul este de fapt ireal, deoarece descrierile noastre sunt în mod necesar fie contradictorii, fie circulare, fie insuficiente. McTaggart a subliniat că vedem momentul prezent în care trăim ca singurul moment prezent. Dar toate celelalte momente, trecute și viitoare, au

fost sau vor fi în prezent la un moment dat sau altul. Analiza detaliată a lui McTaggart a dus, ulterior, la o serie de domenii productive în filosofia modernă a timpului. Filosofia timpului care consideră că *numai prezentul este real*, se numește **prezentism**, în timp ce punctul de vedere că toate punctele în timp sunt la fel de „reale” se numește **eternism**.

Astfel, conform prezentismului, se poate spune că numai obiectele prezente și experiențele actuale există cu adevărat, iar lucrurile intră în existență și apoi cad din existență. Eternismul, pe de altă parte, susține că astfel de evenimente trec deja, chiar dacă nu le putem experimenta imediat și că evenimentele viitoare pe care nu le-am mai experimentat încă există într-un mod foarte real. Există, de asemenea, o variantă a eternismului, care afirmă că trecutul și prezentul există în mod clar, dar viitorul nu este încă parte a acestui univers și, prin urmare, nu există. Acest lucru, în anumite privințe, influențează cu impresia noastră intuitivă faptul că trecutul (care este fix și poate fi accesat prin amintiri și înregistrări fizice) este foarte diferit în funcție de viitor (care este variabil, nesigur și nu poate fi accesat sau consultat) [Apud 8].

Filosoful și omul de știință englez John G. Bennett a creat un univers six-dimensional, cu cele trei dimensiuni obișnuite și trei dimensiuni asemănătoare timpului, pe care le-a numit *timp* (timpul cronologic), *eternitatea* (timpul cosmologic sau timp îndelungat) și *hiparxis* („capabilitate de a fi”). Timpul imaginar este un concept al lui Stephen Hawking, ca o modalitate de a evita ideea unei singularități la începutul universului, când începe brusc timpul și toate legile fizicii se descompun. Timpul imaginar nu este în sensul că este ireal sau făcut, dar este destul de greu de vizualizat [*Ibidem*].

Așadar, la nivel filosofic pot fi detectate două moduri diferite de a considera timpul: în Grecia antică aspectul său cantitativ, înțeles ca o măsură matematică, numită **chrónos**, a fost distins de timpul calitativ sau **kairós**, care este asociat cu o anumită valoare sau arhetip. Timpul are nu numai o cantitate, ci și o calitate. Astăzi, însă, aproape nimeni nu poate avea o idee vagă despre calitatea timpului. În trecut, exact opusul era adevărat. În acel moment, calitatea timpului a fost luată în considerare în primă instanță și, mai degrabă, cantitatea sa a fost neglijată. Calitatea timpului nu are nimic de-a face cu durata, dar afirmă că fiecare moment în timp, sau secțiune de timp (poate fi o oră, o secundă sau un deceniu), are o anumită calitate, care permite doar acele fapte care sunt adecvate pentru această calitate. Expresat cu alte cuvinte, acest lucru înseamnă că în acel

moment se pot realiza numai acele fapte ale căror conținuturi calitative corespund calității respective a timpului” [Apud 4].

Mai presus de toate, momentul inițial al unui eveniment a fost considerat cel mai important, ca o sămânță care conține întreaga plantă în sine. De aici conștientizarea faptului că trebuie să începi o activitate la momentul potrivit (kairos), adică corespunzător cu calitatea rezultatului pe care vrei să îl obții, cum ar fi o victorie militară, succesul unei căsătorii, succesul unei afaceri etc.

Un echivalent actual al termenului kairos, utilizat în contextul psihologiei analitice , este cel al **sincronicității**, cu care Jung a desemnat *influența reciprocă* sau interacțiunea dintre evenimente , care nu trebuie înțeleasă în sens cauzal, nici ca o acțiune materială reciprocă, dar se datorează faptului că ambele provin din același context sau au fost reglate pe aceeași lungime de undă . În timp ce *timpul calitativ* este legat de experiență , în încercarea de a o înțelege și interpreta, *timpul cantitativ* răspunde în schimb nevoii de a optimiza timpul disponibil și, în general, depinde de organizarea economică : abstractă și divizibilă, este văzută ca o entitate liniară și măsurabilă, în timp ce cea calitativă, bazată pe modele perene și atemporale, având tendința de a reapărea în cursul istoriei, este tipică unei viziuni ciclice [Apud 4].

Dacă revenim la concepția lui M.Heidegger referitor la timp, atunci trebuie să menționăm că acesta este hotărât să *înțeleagă timpul pornind de la timp*. Adică trebuie să procedăm astfel încât „din definiția timpului să iasă la lumină faptul că timpul înțeles în mod obișnuit, timpul pe care îl întâlnim nemijlocit, provine din temporalitate” [3, p. 10]. Omul are un trecut propriu, iar acest trecut se transferă în ceea ce este posibil, în potențialități. **Omul autentic se raportează la prezent în funcție de cum își vede viitorul (potențialitățile, posibilitățile de a fi) și de trecutul său.** Temporalitatea omului presupune această proiectare către viitor, evaluarea trecutului și crearea prezentului, care, desigur, afectează continuu modul în care se va proiecta individul în viitor. Temporalitatea oferă un fel de *orizont* în cadrul căruia viețuirea individului poate avea loc, este contextul mai larg în care viața capătă sens.

Umanitatea nu a discutat probabil niciodată mai mult despre timp decât în ultimii ani. Felul în care omul se raportează la realitate cunoaște o transformare. Trăim într-o lume obiectivă, în care există o sumedenie de lucruri, de procese, de ființe, de oameni, despre care spunem că rămâne la fel indiferent cine intră sau iese din ea. Această obiectivitate

a fost de-a lungul vremii una dintre permanentele pietre de „poticnire” ale gândirii. A concepe o lume obiectivă conduce adeseori la impas gândirea, care, odată ce formulează aserțiunea privind obiectivitatea lumii, cade în paradoxurile autorefecției: dacă lumea este obiectivă, atunci cum poate gândirea și cunoașterea umană să formuleze cunoștințe cu privire la ea, cunoștințe care nu sunt simple impresii sau percepții, pentru a fi explicate prin metafora oglinzii [Apud 1].

E posibil ca fuziunea *tehnologiei informației* și a *biotehnologiei* să scoată, în curând, miliarde de oameni de pe piața muncii și să submineze atât libertatea, cât și egalitatea. Se poate ca algoritmi Big Data să creeze dictaturi digitale în care toată puterea să fie concentrată în mâinile unei elite minuscule, iar majoritatea oamenilor să sufere nu din pricina exploataării, ci a unui lucru mult mai rău - **irelevanța** [9, p.12]. „Și mai important, cele două revoluții, a tehnologiei informației și a biotehnologiei, ar putea restructura nu numai economii și societăți, ci și corpul și mintea noastră. În trecut noi, oamenii, am învățat să controlăm lumea exterioară, dar am avut un control destul de limitat asupra lumii noastre interioare [9, p.20]. În a doua jumătate a secolului XX fiecare generație s-a bucurat de o educație mai bună, de servicii medicale superioare și de venituri mai mari decât cea dinaintea ei. În deceniile următoare însă, din cauza perturbărilor tehnologice și a colapsului ecologic, generația mai tânără s-ar putea să aibă noroc dacă rămâne măcar cu ce are. Prin urmare, este nevoie de **viziuni noi**. Următoarele decenii s-ar putea caracteriza printr-un **examen de conștiință** atent și formularea unor noi modele sociale și educaționale [Apud 9, p.29].

Omenirea se confruntă cu revoluții fără precedent. Cum putem să ne pregătim noi înșine și pe copiii noștri pentru o lume cu asemenea transformări fără precedent și incertitudini radicale? Un copil care se naște astăzi va avea puțin peste 30 de ani în 2050. Ce ar trebuie să-l învățăm pe acel copil ca să-l ajutăm să supraviețuiască și să o ducă bine în lumea anului 2050? Ce fel de abilități îi vor fi necesare ca să obțină un loc de muncă, să înțeleagă ce se petrece în jurul său și să-și găsească drumul în labirintul vieții? Cum nimeni nu știe cum va arăta lumea în 2050, nu cunoaștem răspunsul la aceste întrebări. Desigur, oamenii nu au putut prezice niciodată viitorul cu acuratețe. Însă astăzi este mai dificil decât oricând în trecut, deoarece, odată ce tehnologia ne permite să proiectăm corpuri, creiere și minți, nu mai putem fi siguri de nimic, inclusiv de lucrurile care înainte păreau fixe și eterne [9, p.259].

Mulți experți în pedagogie susțin că școlile ar trebui să înceapă să predea „cei patru C” – gândire **critică, comunicare, colaborare și creativitate**. În linii mari, școlile ar trebuie să reducă rolul abilităților tehnice și să pună accent pe abilități de ordin general necesare în viață. Cea mai importantă dintre toate va fi **abilitatea de a face față schimbării, de a învăța lucruri noi și de a-și păstra echilibrul mintal în situații neobișnuite**. Ca să ținem pasul cu lumea anului 2050, va trebui nu numai să inventăm idei și produse noi, mai presus de orice, **va trebui să ne reinventăm la nesfârșit** [Ibidem, p.262].

Ca să supraviețuim și să prosperăm într-o asemenea lume, vom avea nevoie de foarte multă **flexibilitate mentală** și de rezerve însemnate de **echilibrul emoțional**. Va trebuie să renunțăm în repetate rânduri la unele lucruri pe care le stăpânim cel mai bine și să ne simțim în largul nostru în necunoscut. Dar este mult mai dificil să-i învățăm pe copii să accepte necunoscutul și să-și păstreze echilibrul mental decât să-i înveți o ecuație din fizică sau cauzele Primului Război Mondial. Nu putem învăța flexibilitatea citind o carte sau ascultând o conferință. Profesorilor înșiși le lipsește, de obicei, flexibilitatea mentală pe care o reclamă secolul XXI, întrucât ei înșiși sunt produsul vechiului sistem educațional [9, p.262].

În acest context, R. Sue optează, vorbind despre timpul școlar pe care îl asociază timpului muncii, pentru o **educație plurală**, sub influența timpului social și al schimbărilor sociale [26].

După cum cunoaștem, modernitatea se produce și se manifestă în toate societățile actuale în temeiul unor principii, însă nu prin simpla lor reproducere din spațiul modernității europene. De aici rezultă că este necesară identificarea principiilor și normelor modernității, fără de care este foarte greu de operat cu acest concept. Prin urmare, criteriul care poate identifica modernitatea unei societăți este dat mai degrabă de principiile și normele ce guvernează modernizarea acelei societăți ori intrarea acesteia în faza modernizării, iar în domeniul educației referința se face la principiile și normele care guvernează modernizarea acesteia. Ele afectează structura interioară a societății: credințe, obișnuințe, tradiții, cadrul instituțional, comunitatea etc. Trebuie spus că principiile societății moderne nu au fost aplicate la orice sferă a vieții sociale în prima modernitate europeană. Față de aceste principii a existat rezistență din partea structurilor premoderne chiar în cadrul modernității europene [15]. Primatul *autonomiei individuale* asociat cu *umanitatea universalistă comună* sunt principii fundamentale

ale societății moderne europene. De aici decurg celelalte principii: raționalitate, muncă remunerată, egalitarismul, principiul de includere funcțională, delimitarea naturii de societate, individualism competitiv, protecția drepturilor la libertate, egalitate și la diversitatea socială, secularismul, naționalitatea teritorială, statalitatea națională, auto-identificarea persoanei, protecție socială cuprinzătoare pentru toți cetățenii, progres [15].

Societatea modernă funcționează în baza principiului diferențierii funcționale, spre deosebire de societatea premodernă unde fundamental era principiul stratificării în raport cu originea socială. Fapte și evenimente au dovedit că se poate admite existența unor elemente de modernitate ce aparțin tradițiilor unei societăți. Prin urmare, pot coexista moduri de viață moderne și premoderne în diverse societăți [Ibidem].

Sunt, de fapt, două tipuri de abordare a principiilor modernității: după primul criteriu de analiză, cel istoric, modernitatea orientală tinde să împrumute, în timp, valorile modernității occidentale, și, în acest sens, am putea vorbi despre decalaje în primul rând în modernizare, mai mult decât despre simpla modernitate, conceptul din urmă fiind mai degrabă ontic, în cadrul „absorbției” geopolitice a unei părți a spațiului oriental de către cel occidental. Potrivit celei de a doua perspective – evoluționistă, este de cercetat nu atât plasarea în istoricitate după criteriul geografico-spirituale, ci mai degrabă etapizarea epocii moderne a Occidentului, de la epoca timpurie la contemporaneitatea noastră, numită târzie.

Modernitatea se distinge printr-o nouă structură socială, caracterizată prin trecerea de la produse la servicii, prin creșterea ocupațiilor manageriale și profesionale, prin dispariția locurilor de muncă agricole și a meșteșugarilor precum și prin conținutul informațional tot mai accentuat al muncii în majoritatea economiilor avansate: „În orice proces de tranziție istorică una din expresiile cele mai directe de schimbare sistemică este transformarea ocupării forței de muncă și structura ocupațională”. Modernitatea este descrisă prin progresul atins de acele națiuni care ating niveluri mai ridicate la următoarele variabile: educație, venit pe cap de locuitor, urbanizare, participare politică, gradul de ocupare a forței de muncă industriale [Apud 15].

Astfel, plasate pe axa timpului, menirea noțiunilor de modern (ca produs) și modernizare (ca proces) este de a marca distincția noutății, a schimbării. A fi modern sau a moderniza înseamnă a fi ancorat în prezent, a fi sau a deveni contemporan cu propriul timp; chiar mai mult, a te înscrie pe o traiecto-

rie ce rezonează cu viitorul sau îndrăznește să aducă viitorul în prezent pentru a-l configura cât mai repede. Dar modernul nu doar afirmă actualul ci, odată cu acesta, consacră „vechiul”, „tradiționalul”. Modernizarea ca proces este o căutare și o instituire perpetuă a noului ca nou, dar și ca mai bun, mai valoros tocmai pentru că este nou [21, p. 21]. În acest context, educația a fost adusă în educația dezvoltării pentru a fi analizată și proiectată împreună cu alte componente ale societății în vederea asigurării unei așteptate creșteri economice și a calității vieții. În educație, trecutul și prezentul sunt proiectate într-un viitor viu, personalizat, care asigură continuitatea, anunță și consacră schimbarea, descoperirea, creația [21, p. 224].

Vorbind despre timp, cercetătorul C. Cucuș identifică mai multe tipuri de timp, printre care putem să le semnalăm pe următoarele:

Timpul textual – afectează sistemul temporal, modulează atitudinea locutorului, predispunându-l la o mai bună înțelegere a mesajelor;

Timpul discursiv se ipostaziază direct, eficient în comunicarea de tip educațional. Timpul este un element relevant, cu un puternic caracter informativ în anumite contexte didactice. Timpul discursiv se metamorfozează în „timpuri” precum ar fi timpul subiectiv, timpul ficțional, timpul personajelor, situațiilor și faptelor invocate, timpul de enunțat și timpul enunțului [6, p. 22];

Timpul rostirii este unul semnificativ. Timpul vorbește. El vorbește mai ușor decât cuvintele. Mesajul pe care îl poartă se transmite tare și clar [6, p. 24];

Timpul privat este „sociofugal”, structurat pentru a descuraja sau a preveni cât mai mult contactele și dependența dintre oameni; este timpul care

aparține fiecăruia și care îl diferențiază pe un individ de altul. Este expresie a libertății [6, p. 47];

Timpul public este sociocentral, este constituit anume pentru alții; este un timp dedicat altora, consumat de individ dar mai mult în beneficiul semenilor [6, p. 47];

Timpul economic este un timp „inversat”, pentru că orice clipă prezentă este dictată de ceea ce va fi, de produsul care trebuie obținut. Timpul economic este, într-un fel, o față perversă a timpului: prezentul este subordonat bunăstării și fericirii viitoare. Iar viitorul este „forțat” să vină în prezent [6, p. 56];

Timpul școlar constituie o resursă pedagogică de natură materială, determinată și finită, antrenată la nivelul sistemului de învățământ prin intermediul unor variabile complementare pe verticala și orizontala acestuia. Timpul, ca resursă educativă, constituie o problemă de îmbinare, de combinare a diferitelor ipostaze ale timpului trăit [6, p. 65].

Conjugând cele expuse putem concluziona că timpul ocupă un loc central în tehnologia educației. În viziune filosofică timpul este perceput diferit, afirmându-se că **trecutului** îi corespunde *memoria*, **prezentului** îi corespunde *atenția*, iar **viitorului** îi corespunde *așteptarea*. Timpul este o **formă de intuiție** (intuiția fiind o caracteristică a sensibilității, iar nu a gândirii), însă, întrucât nu are un obiect la care să se raporteze, timpul se ridică la *puritatea gândirii*. La nivel filosofic sunt două moduri diferite de a considera timpul: în Grecia antică aspectul său cantitativ, înțeles ca o măsură matematică, numită **chrónos**, a fost distins de timpul calitativ sau **kairós**, care este asociat cu o anumită valoare sau arhetip. Astfel, în plan filosofic, *omul autentic se raportează la prezent în funcție de cum își vede viitorul (potențialitățile, posibilitățile de a fi) și de trecutul său*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. BACIU, C. *Timpul ca mediu ireductibil al gândirii la Im. Kant*. Disponibil: institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Studii%20de%20epistemologie/Claudiu%20Baciu,%20Timpul%20ca%20mediu%20ireductibil%20al%20gândirii%20la%20Imm.%20Kant.pdf
2. BARSAN, GH. *Timpul în știință și filosofie*. București: Editura Științifică, 1973.
3. CIOABĂ, C. *Timp și temporalitate. Comentariu la conferința Conceptul de timp de Martin Heidegger*. București: Humanitas, 2000. ISBN: 973-50-0146-2.
4. Concepția timpului. [https://koaha.org/wiki/Tempo_\(filosofia\)](https://koaha.org/wiki/Tempo_(filosofia))
5. CRISTEA, S. Transdisciplinaritatea în pedagogie. În: *Didactica Pro...*, 2019, nr. 1 (113), p. 51-56. ISSN: 1810-6455.
6. CUCUȘ, C. *Timp și temporalitate în educație. Elemente pentru un management al timpului școlar*. Iași: Polirom, 2002. ISBN: 973-681-105-0.

7. CUȚITARU, C.L. *Akkedia*. <https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/pe-ce-lume-traim/akkedia-631554.html>
8. FRUNZE, V. *Abordarea filosofică a timpului*, Universitatea Tehnică a Moldovei Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/524-527.pdf
9. HARARI, YU. N. *21 de lecții pentru secolul XXI*. Iași: Polirom, 2018. ISBN: 978-973-46-5856-5.
10. HEIDEGGER, M. *Ființă și timp*. București: Humanitas, 2006. 674 p. ISBN: 978-973-50-1375-2.
11. JOIȚA, E. *Educația cognitivă. Fundamente. Metodologie*. Iași: Polirom, 2002. ISBN: 973-681-100-X.
12. LUCACIU, GH. *Filosofia timpului sau viața între mode și stil*. Oradea: Universitatea din Oradea, 2013. ISBN: 978-606-10-1037-0.
13. MACIUC, I. *Strategii de instruire*. Disponibil: cis01.ucv.ro/DPPD/STRATEGII%20DE%20INSTRUIRE_final.pdf
14. MATIC, A.E. *Timpul în filozofie și știință*. București: Lumen, 2017. ISBN: 978-973-16644-91.
15. SCHIFIRNEȚ, C. *Nici o societate nu devine, instantaneu, modernă*. Disponibil: <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/nicio-societate-nu-devine-instantaneu-moderna-1691465.html>
16. SMIL, V. *Cum funcționează lumea cu adevărat. Ghidul unui om de știință pentru trecutul, prezentul și viitorul omenirii*. Editura Life Style, 2023. ISBN: 978-606-789-345-8.
17. TOLLE, EC. *Puterea prezentului*. București: Curtea Veche, 2021. ISBN: 978-606-441-077-1.
18. TROC, G. *Postmodernismul în antropologia culturală*. Iași: Polirom, 2006. ISBN: 978-973-46-0238-4.
19. ȚVIRCUN, V. *Valorificarea criteriului istoricității în pedagogie*. București: Litera, 2012. ISBN: 978-606-8481-91-3.
20. WERBERICH, M.D. *Mereologia temporală ca o chestiune de raționament*. Disponibil: https://philpapers-org.translate.googleusercontent.com/rec/WERAMT?_x_tr_sl=pt&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc
21. VLĂSCEANU, L. *Sociologie și modernitate*. Iași: Polirom, 2007. ISBN: 978-973-46-0547-7.
22. ANDRES, A.J., NORDENGREN CH. *Theory of action: The care and feeding of your mission*. Disponibil: <https://kappanonline.org/cartoonist-guidelines/>
23. MIALARET, G. *Le temps en éducation*. În: *Le nouvel esprit scientifique et les sciences de l'éducation*. Presses Universitaires de France, 2011, p.99-127. 194 p. ISBN: 978-213-058-525-1.